

Opis źródła:

Przedstawione źródło to przemówienie księcia Ferdynanda Radziwiłła krytykującego w Landtagu, pruskim sejmie krajowym, działalność Komisji Kolonizacyjnej. Ferdynand Radziwiłł (1834–1926) był synem Bogusława Radziwiłła i Leontyny z księżąt Clary et Aldrigen. Oboje rodzice byli głęboko wierzącymi katolikami, angażowali się w działalność świeckich katolików Berlina. Aktywnie uczestniczyli w zakładaniu stowarzyszeń opiekujących się najbardziej potrzebującymi. Konsekwencją było przywiązanie do Kościoła bardzo wyraźne w działalności publicznej Ferdynanda. Jego dziadkiem był Antoni Henryk Radziwiłł, zaś babką – Luiza księżniczka Hohenzollern, bratanica Fryderyka Wielkiego. Tak bliskie pokrewieństwo z pruską rodziną królewską z pewnością miało wpływ na koncepcje polityczne i sposób prowadzenia polityki przez Ferdynanda Radziwiłła. W edukacji młodego księcia położono nacisk na świetną znajomość języka polskiego, historii, literatury, kultury oraz geografii ziem polskich. Ukończył Wydział Prawa na uniwersytetach w Berlinie i Bonn. Dzięki służbie ochotniczej zdobył stopień oficerski i prawo do noszenia munduru. Sprawnie zarządzał rodzinnym majątkiem. Religijność Radziwiłłów i ugruntowane przekonania usytuowały ich w opozycji do kanclerza Otto von Bismarcka i polityki Kulturkampf. Konflikt na tle religijnym zmotywował Ferdynanda Radziwiłła do rozpoczęcia kariery politycznej. Ponad czterdzieści lat pełnił ważne funkcje jako parlamentarzysta wybierany przez Polaków i występujący w ich imieniu jako poseł do Reichstagu, przewodniczący Koła Polskiego w Reichstagu, członek Izby Panów, czyli wyższej izby pruskiego Landtagu. W 1919 r. został posłem na Sejm Ustawodawczy. Jako marszałek senior przewodniczył pierwszemu posiedzeniu tego sejmiku. Jako polityk był głęboko zaangażowany w swą pracę, której celem była obrona interesów polskiego społeczeństwa. Przedstawione przemówienie Ferdynanda Radziwiłła było jego ostatnim wygłoszonym w Izbie Panów. Do przemówienia księcia sprowokował raport Komisji Kolonizacyjnej, omawiany 9 i 10 kwietnia 1918 r. Przemawiający wówczas niemieccy politycy podkreślali brak lojalności Polaków i konieczność zabezpieczenia wschodnich granic Rzeszy. Minister spraw wewnętrznych Wilhelm Drews Prus stwierdził nawet, że utrzymanie granic Rzeszy było warunkiem koniecznym dla spełnienia oczekiwań Polaków¹.

---

¹ Z. Girzyński, *Ferdynand Radziwiłł – marszałek senior Sejmu Ustawodawczego*, w: *Fundamenty Niepodległej. Sejm Ustawodawczy (1919–1922)*, red. nauk. Tenże, J. Kłaczek, J. Żaryn, Toruń 2020, s. 59–76; E. Wanke, *Ferdynand książę Radziwiłł (1834–1926). Życie i działalność*, Warszawa 2021, ; F. Radziwiłł, *Przemówienia parlamentarne 1880–1919*, tłumaczenie i opracowanie naukowe E. Wanke, słowo wstępne J.J. Milewski, Warszawa 2023, s. 15–30, 279, przyp. 390.

Miejsce wydania i polskie tłumaczenie:

Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Preußischen Herrenhauses, t. 1, Session 1916/18. Berlin 1918, 30. Sitzung am 10. April 1918, s. 921–923.

Radziwiłł F., *Przemówienia parlamentarne 1880–1919*, tłumaczenie i opracowanie naukowe E. Wanke, słowo wstępne J.J. Milewski, Warszawa 2023, s. 279–281.

Tekst źródła:

Radziwiłł F., *Przemówienia parlamentarne 1880–1919*, tłumaczenie i opracowanie naukowe E. Wanke, słowo wstępne J.J. Milewski, Warszawa 2023, s. 279–281.

Berlin, 10 kwietnia 1918. Przemówienie wygłoszone w Izbie Panów pruskiego Landtagu przy okazji obrad nad raportem Komisji Kolonizacyjnej.

Komisja Kolonizacyjna jest częścią antypolskiego ustawodawstwa niezgodnego z pojęciem równouprawnienia. Dlatego nie przyjmujemy do wiadomości przedstawionego tu raportu Komisji Kolonizacyjnej i protestujemy przeciwko przedłożonemu nam wnioskowi. Wniosek, żądający zabezpieczenia granic, zmierza do wywarcia na rząd nacisku, choć kanclerz jako miarodajny czynnik rządowy w Rzeszy Niemieckiej oświadczył, że w sprawie polskiej będzie trzymał się proklamacji dwóch cesarzy oraz wytycznych większości parlamentarnej. Nie sądzę, żeby większość tej Izby chciała sprzeciwić się polityce Rzeszy. Państwo polskie istnieje dopiero w zarysie, a przedstawiciele rządu cesarskiego już musieli *wysłuchiwać w Brześciu Litewskim szyderstw [Lwa] Trockiego* – gdzie jest król tego królestwa, gdzie są jego granice. Historia nie zna takiego przypadku, by zabezpieczano granice silnego państwa przed państwem, które granic nie ma. Serdeczna wdzięczność należy się gubernatorowi [Hansowi von] Beselerowi, który nie ustawał w trudach doprowadzenia do porozumienia i porządku w stosunkach polskich.

Warunkiem [niezbędnym do tego,] byśmy z radością powitali wyzwolenie spod jarzma carskiego jest to, by Polska całkowicie nie zubożała. Tymczasem szerokie kręgi ludności polskiej dostały się spod deszczu pod rynną. (*Słuchajcie!*) Zniesiona została jedynie część pruskich ustaw wyjątkowych. Z wdzięcznością przyjmujemy obietnice, że to się stanie, lecz w obecnych warunkach nie można określić oświadczeń Polaków w Izbie Deputowanych mianem podnoszenia buntu. Zadaniem Koła Polskiego w Landtagu jest *fortiter in re*, może *suaviter in modo* zostało trochę przysłonięte. Dojdziemy do porozumienia, jeżeli minister spraw wewnętrznych kroczył będzie w swej godnej uwadze logice i konsekwencji po raz obranej

drodze. Moi Panowie, nie możecie zaprzeczyć, że w granicach państwa pruskiego istnieje naród polski. Fakt ten tłumaczy istnienie kwestii polskiej, a zachowując chłodny rozum, należy szukać pokoju, który jednak może być jedynie pokojem sprawiedliwym. To, jak potraktowano w pokoju zawartym z Ukrainą kwestię chełmską, wywołało w całym społeczeństwie polskim największe wzburzenie. Po dyletancku dysponowano ziemiami, o których miarodajne czynniki nie mają żadnego pojęcia. Całkowicie jednolitą Litwę podzielono na dwie części, z których jedną oddano na łup bolszewickiej anarchii, a drugą zajęły wojska niemieckie.

Jako przedstawiciele Ukrainy występują przede wszystkim studenci żydowscy, a także studenci wschodnio-galiccyjscy, uprawiający tę samą agitację, której ofiarą padł swego czasu namiestnik Galicji, [Andrzej hrabia] Potocki. Żywioł polski odegrał we wschodnich dziejach zupełnie inną rolę niż ukraińscy Kozacy, Tatarzy, Turcy i Mongołowie, przed którymi Polacy bronili Niemców. Za to Polakom należy się wdzięczność, w przeciwieństwie do przedstawicieli tak zwanego rządu ukraińskiego. Rząd niemiecki powinien szukać porozumienia na podstawie wytycznych wskazanych przez polską Radę Regencyjną. Najlepszym zabezpieczeniem granic będzie utworzenie państwa silnego, a nie [państwa] buforowego, w którym spotykać będą się mogli jego sąsiedzi, by je niszczyć, jak dzieje się to obecnie. Za taką przyszłość dziękujemy. Silne, witalne państwo polskie będzie szukało porozumienia z Niemcami. Będzie działało konserwatywnie i szerzyło w swoim otoczeniu kulturę.

Słowniczek pojęć:

Komisja Kolonizacyjna – komisja utworzona w 1886 r. z inicjatywy kanclerza Otto von Bismarcka w celu wykupywania ziemi z rąk Polaków i osadzania na niej Niemców – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Komisja-Kolonizacyjna;3924346>

Wysłuchiwać w Brześciu Litewskim szyderstw – mowa tu o negocjacjach, które doprowadziły do podpisania traktatu brzeskiego w marcu 1918 r. W delegacji rosyjskiej obecny był Lew Trocki.

Lew Trocki – (1879–1940) działacz i ideolog rosyjski, komunista, jeden z przywódców ZSRR – https://pl.wikipedia.org/wiki/Lew_Trocki

Hans von Beseler – (1850–1921) niemiecki generał i polityk – <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/Hans%20von%20Beseler%20.html>

Koło Polskie w Landtagu – nazwa polskiego klubu parlamentarnego w sejmie krajowym Prus w czasach zaborów – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Kola-Polskie;3924094.html> [dostęp dn. 10 VI 2024 r.].

Fortiter in re, mox suaviter in modo – łacińskie: łagodnie w formie, może stanowczo w rzeczy.

Minister spraw wewnętrznych – Wilhelm Drows (1870–1938), niemiecki prawnik i polityk, w latach 1917–1918 Minister Spraw Wewnętrznych Prus, od 1921 do 1937 r. prezydent Najwyższego Sądu Administracyjnego. Za: F. Radziwiłł, *Przemówienia parlamentarne...*, s. 281, przyp. 394.

Andrzej hrabia Potocki – (1861–1908) polityk galicyjski, ziemianin, działacz gospodarczy; zamordowany przez ukraińskiego nacjonalistę –

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Potocki-Andrzej;3961080.html>

Pytania do źródła.

1. Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy).
2. Jaki stosunek do istnienia Komisji Kolonizacyjnej reprezentował książę Ferdynand Radziwiłł?
3. Jakie działania chciała podjąć Komisja Kolonizacyjna w związku z niebezpieczeństwem odrodzenia się Polski?
4. Jakie niesprawiedliwe decyzje dotyczące losu ziem I Rzeczypospolitej miały zapasć przed wystąpieniem księcia Radziwiłła 10 kwietnia 1918 r.?
5. Jakie różnice w kwestii dochodzenia swoich praw u progu kończącej się wojny dostrzega Ferdynand Radziwiłł między Ukraińcami na terenie ówczesnej Galicji a Polakami w Prusach?
6. Jaki był stosunek polityków niemieckich do odradzającego się państwa polskiego?
7. Wymień narzędzia germanizacji i represji stosowane wobec Polaków na ziemiach zaboru pruskiego.

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Co na podstawie tekstu źródłowego można wywnioskować o stosunku rządu Rzeszy Niemieckiej wobec spraw polskich?
2. Jakie warunki powinny zaistnieć, aby ułatwić Polakom odzyskanie niepodległości?
3. Za co Niemcy powinni być wdzięczni Polakom?
4. Dlaczego – zdaniem księcia Radziwiłła – powstanie silnego państwa polskiego jest w interesie Niemiec?

5. W jaki sposób próby germanizacji i represje wobec Polaków na ziemiach zaboru pruskiego mogły wpływać na rozbudzanie świadomości narodowej Polaków i proces powstawania nowoczesnego narodu polskiego?

Literatura pomocnicza.

- Benyskiewicz J., *Posłowie polscy w Berlinie w latach 1866–1890*, Zielona Góra 1976.
- Chamot M., *Polska myśl chrześcijańsko-społeczna w zaborze pruskim w latach 1890–1918*, Toruń 1991.
- Dzieje Polski 1795–1918*, oprac. J. Wąsicki, L. Trzeciakowski, red. J. Topolski, Warszawa 1993, s. 6–19, 40–44, 92–125, 138–139, 140–237.
- Girzyński Z., *Ferdynand Radziwiłł – marszałek senior Sejmu Ustawodawczego*, w: *Fundamenty Niepodległej. Sejm Ustawodawczy (1919–1922)*, red. nauk. Tenże, J. Kłaczek, J. Żaryn, Toruń 2020, s. 59–76.
- Kaczmarek Z., *Marszałkowie Senatu II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1992, s. 11, 34–35.
- Makowski A., *W poszukiwaniu koniunktury. Osadnictwo jako czynnik awansu cywilizacyjnego Pomorza Zachodniego po drugiej wojnie światowej*, w: *Osadnictwo polskie na Pomorzu Zachodnim: mity i rzeczywistość, cz. 2: materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, Zamek Księżąt Pomorskich i Archiwum Państwowe w Szczecinie 5 grudnia 2002 roku*, red. K. Kozłowski, Szczecin 2003, s. 149–165
- Rudnicki Sz., *Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1926*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981
- Trzeciakowski L., *Kulturkampf w zaborze pruskim*, Poznań 1970, s. 73, 108.
- Trzeciakowski L., *Polityka polskich klas posiadających w Wielkopolsce w erze Capriviego (1890–1894)*, Poznań 1960.
- Trzeciakowski L., *Posłowie polscy w Berlinie 1848–1928*, Warszawa 2003, s. 14, 174, 184, 252–253, 263, 267–268, 272–273, 278–281, 291–292, 308–310, 313, 403, 411–414, 416, 422–424, 431, 440, 442, 450, 455–457.
- Trzeciakowski L., *Prusy wobec kwestii polskiej*, Poznań 1987, s. 3–8.
- Trzeciakowski L., *Walka o polskość miast poznańskiego na przełomie XIX i XX wieku*, Poznań 1964.
- Wanke E., *Ferdynand książę Radziwiłł (1834–1926). Życie i działalność*, Warszawa 2021.

Najważniejsze cezury:

Omawiane przemówienie księcia Ferdynanda Radziwiłła miało miejsce w kwietniu 1918 r. I wojna światowa dobiegała końca, a wraz z jej końcem bliskie było odrodzenie Polski. W tym samym miesiącu 1918 r. Rada Regencyjna powołała rząd Jana Kantego Steczkowskiego. 9 kwietnia odbyły się wybory do Rady Stanu Królestwa Polskiego. Miesiąc później miała miejsce bitwa pod Kaniowem, gdzie II Korpus Polski starł się na terenie Ukrainy z oddziałami niemieckimi. Polacy zostali zmuszeni do kapitulacji i wysłani w dużej części do obozów jenieckich. W lipcu w Zakopanem proklamowano przyłączenie Spiszu i Orawy do Polski. 7 października Rada Regencyjna ogłosiła niepodległość Królestwa Polskiego, pięć dni później przejęła kontrolę nad wojskiem. 19 października powstała Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego. 25 października Wojciech Korfanty wystąpił w Reichstagu żądając, aby do Polski przyłączyć wszystkie ziemie zaboru pruskiego. 1 listopada rozpoczęły się walki o Lwów między Polakami (z udziałem młodych „Orląt lwowskich”) a Ukraińcami. 7 listopada Ignacy Daszyński stanął na czele Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej. Następnego dnia Józef Piłsudski zostaje przez Niemcy zwolniony z twierdzy w Magdeburgu. 11 listopada Rada Regencyjna przekazała zwierzchnictwo nad wojskiem J. Piłsudskiemu. W wagonie sztabowym w Compiègne, gdzie mieściła się kwatery marszałka Francji Ferdynanda Focha, podpisano zawieszenie broni między aliantami a Niemcami. Zakończyła się I wojna światowa. Na mapie Europy pojawiły się nowe państwa, niektóre – jak Polska po 123 latach niewoli – odzyskały niepodległość.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek.